

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 4. do 6. februara 2013. godine, donijela je

ODLUKU

I

Historijsko područje – Nekropola sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrđavcima, općina Foča, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini nekropola sa 28 stećaka.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. 800 (novi premjer), posjedovni list broj 71, k.o. Rodijelj, općina Foča, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, ustanovljene u skladu sa Aneksom 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 9/02, 70/06 i 64/08).

II

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U svrhu trajne zaštite nacionalnog spomenika na prostoru definiranom u tački I stav 3. ove odluke primjenjuju se sljedeće mjere zaštite:

- dozvoljeni su isključivo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na tekućem održavanju, uključujući i one radove koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje ministarstva nadležnog za prostorno uređenje u Republici Srpskoj (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Republike Srpske (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);
- dozvoljeno je obavljanje radova na infrastrukturi, uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;

- radovi na uređenju lokaliteta i radovi na saniranju oštećenja dozvoljeni su isključivo uz prethodno izrađen plan sanacije, restauracije i konzervacije, odobrenje nadležnog ministarstva i nadzor nadležne službe zaštite;
- nije dozvoljeno pomjeranje nadgrobnika sa grobova na bilo koju drugu lokaciju;
- nije dozvoljeno čišćenje stećaka od lišaja i mahovine;
- izuzetno od prethodne alineje, dozvoljeno je čišćenje stećaka u slučaju da je ono neophodno za istraživanje epigrafskih ili dekorativnih elemenata stećka, uz prethodno izrađen elaborat i odobrenje nadležnog ministarstva. Elaborat treba biti zasnovan na biološkim, hemijskim, fizičkim i drugim analizama za koje konzervator utvrdi da su neophodne, te sadržavati odgovarajuće konzervatorske mjere i procjenu utjecaja načina čišćenja na kamen;
- područje predstavlja arheološki lokalitet, pa je prilikom obavljanja arheoloških istražnih radova obavezno osigurati prisustvo arheologa;
- prostor spomenika bit će otvoren i dostupan javnosti, a može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;
- zabranjeno je odlaganje svih vrsta otpada.

Vlada Republike Srpske dužna je posebno osigurati provođenje sljedećih mjera zaštite:

- izradu geodetskog snimka postojećeg stanja nacionalnog spomenika;
- izradu projekta sanacije, restauracije i konzervacije nacionalnog spomenika, sa izradom preliminarnog snimka postojećeg stanja, kojim će se utvrditi vrsta i stepen ugroženosti lokaliteta, te oštećenja na spomenicima;
- izradu programa redovnog održavanja spomenika.

IV

Svi pokretni nalazi, koji u toku arheološkog istraživanja budu nađeni, bit će pohranjeni u najbližem muzeju koji ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uvjete ili u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, obrađeni i prezentirani na odgovarajući način.

Izuzetno od stava 1. ove tačke, u periodu do ponovnog otvaranja Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, a u slučaju da najbliži muzej ne ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uvjete, nosioci arheoloških istraživanja dužni su da podnesu pisani zahtjev Komisiji da odredi instituciju u kojoj će arheološki nalazi biti privremeno pohranjeni.

Sav pokretni i nepokretni arheološki materijal koji bude nađen u toku arheoloških istraživanja neophodno je stručno obraditi.

Arheolog – voditelj arheoloških istraživanja dužan je nakon izvršenih arheoloških radova podnijeti izvještaj Komisiji i instituciji koja je obavila istraživanja.

Arheolog – voditelj arheoloških istraživanja mora imati na raspolaganju sav pronađeni pokretni i nepokretni arheološki materijal dok traje istraživanje i dok ne završi izvještaj, a najduže za period od tri godine.

Paralelno s izvođenjem arheoloških istraživanja, neophodna je sukcesivna konzervacija nepokretnih nalaza na lokalitetu i konzervacija pokretnog arheološkog materijala i njegovo pohranjivanje u odgovarajuće prostore (depoe).

Nakon dostavljanja izvještaja o provedenom istraživanju, Komisija će utvrditi pokretne nalaze na koje će biti primjenjivane mjere zaštite koje Komisija utvrđuje.

Pokretne nalaze iz stava 1. ove tačke nije dozvoljeno iznositi iz Bosne i Hercegovine.

Izuzetno od odredbe prethodnog stava, ukoliko voditelj istraživanja utvrdi da je neophodna obrada nekog nalaza izvan zemlje, dokaze o tome prezentirat će Komisiji, koja može dozvoliti privremeno iznošenje nalaza iz zemlje pod detaljno utvrđenim uvjetima njegovog iznošenja, postupanja s njim u toku boravka izvan zemlje i njegovog povratka u Bosnu i Hercegovinu.

V

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI

Svako, a posebno nadležni organi Republike Srpske, gradske i općinske službe suzdržat će se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII

Ova odluka dostavit će se Vladi Republike Srpske, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II – VI ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

IX

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objave u „Službenom glasniku BiH“.

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 05.2-02.3-53/13-3
5. februara 2013. godine
Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stav 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, „nacionalni spomenik“ je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Ifet Rogo iz Sarajeva podnio je Komisiji dana 14.09.2011. godine prijedlog/peticiju za proglašenje lokaliteta Kaursko groblje (stećci) i muslimansko groblje (Bor), Hrđavci, Foča, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Srednjovjekovni nadgrobni spomenici, poznati pod nazivom stećci, su impresivan dokaz rastuće ekonomske moći bosanskog feudalnog društva u XIV stoljeću, otvaranja rudnika, pojačane urbanizacije, te želje pojedinaca da svoj status i moć prikažu kroz vanjski izgled nadgrobnog spomenika.

Nekropola sa stećcima na lokalitetu Bor sadrži 28 stećaka, svi u formi sanduka, osim jednog sljemenjaka. Stećci su u dobrom stanju, rađeni od dvije različite vrste kamena, orijentirani u pravcu zapad - istok i sjever - jug. Ukrašen je jedan stećak sa motivima dviju svastika i tri križa. Ukras je rađen u vidu reljefnog ispupčenja i udubljenja.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije
- uvid u sadašnje stanje dobra;
- kopiju katastarskog plana;
- zemljišno-knjižni izvadak;
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke.

Prema odredbi člana V stav 2. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove.

U skladu s tim, Komisija je preduzela sljedeće aktivnosti:

- dopisom broj: 05.2-35.2-8/11-130, od 20.09.2011. godine, zatražila je dostavljanje dokumentacije i stavova u vezi sa proglašenjem *Nekropole sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrđavcima, Foča* od: Općine Foča (Načelnik), organ uprave nadležan za poslove urbanizma i katastra, Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske, Republičkog zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Republike Srpske i Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta;
- dopisom broj: 05.2-36.1-11/12-83, od 16.08.2012. godine, od organa uprave nadležnog za poslove urbanizma i katastra Općine Foča, zatražila je dostavljanje kopije katastarskog plana i zemljišno-knjižnog uloška, za parcelu čiji je vlasnik Bećir Beširević 1/1 i dostavljanje stava vlasnika u vezi sa proglašenjem dobra nacionalnim spomenikom;
- U „Službenom glasniku BiH“, broj 103/12 od 24.01.2013. godine objavljeno je Obavještenje o pokretanju postupka proglašenja predmetnog i drugih dobara nacionalnim spomenicima, sa pozivom vlasnicima i drugim zainteresiranim fizičkim i pravnim licima, tijelima i institucijama da, u roku od 30 dana dostave Komisiji svoje stavove u vezi sa proglašenjem dobra nacionalnim spomenikom.

Do donošenja odluke, Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

- Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-4069-1/11, od 28.09.2011. godine, kojim su Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljeni podaci o evidenciji i statusu prethodne zaštite *Nekropole sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrđavcima*.
- Dopis Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Republike Srpske broj 07/1.20/624-650-1/2011 od 28.09.2011. godine, kojim je Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljen podatak da Republički zavod u svojoj dokumentaciji ne raspolaže podacima o evidenciji i statusu prethodne zaštite *Nekropole sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrđavcima, općina Foča*.
- Općina Foča – Odjeljenje za društvene djelatnosti – dana 20.11.2012. godine poslalo je na adresu Komisije Kopiju katastarskog plana broj 5, Razmjer 1:2 500, za k.č. broj 800 (novi premjer) upisan u PL 71 k.o. Rodijelj, Foča, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.
- stav vlasnika zemljišne parcele do donošenja Odluke nije dostavljen.

Na temelju uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Naselje Hrđavci je od Foče, centralnog dijela grada, udaljeno 10,25 km zračne linije u pravcu sjeverozapada. Nalazi se na nadmorskoj visini od 824 m, geografskoj dužini 43° 34.790'N i geografskoj širini 18° 42.120'E.¹ Naselje se nalazi na zapadnim

¹ Google Maps – <http://maps.google.hr/> (17. august 2012.)

padinama brda Hotka (1231), a istovremeno visoko iznad lijeve obale rijeke Koline.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. broj 800 (novi premjer), posjedovni list broj 71, k.o. Rodijelj, općina Foča, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Ivo Bojanovski je mišljenja da je u antici Gornje Podrinje sačinjavalo zasebnu *civitas*, kao i u srednjem vijeku ili je bilo dio municipija u Kominima kod Pljevlja (*Municipium S...*), s kojim dolina Drine sačinjava prirodnu cjelinu. Na osnovi oskudnih izvora ovo područje u predrimsko doba pripadalo je plemenskom savezu Pirusta, koje Ptolomej ubraja među *civitates* istočne Dalmacije. Strabon ih smatra jednim od moćnijih panonskih plemena. Skupa sa Desidijatima borili su se do kraja protiv Rimljana i posljednji bili poraženi u Batonovom ustanku 6 – 9. godine nove ere. Sa hodološkog stanovišta ovo područje je istraživao J. Knežević, zatim K. Patsch. Istraživanja su ukazala da je ovaj kraj bio veoma dobro naseljen i u predrimsko doba, s brojnim gradinama (*castella, oppida*) i grobljima njenih stanovnika (*tumuli*), a najgušće u srednjem toku Čehotine i njenih pritoka. Položaj grada Foče je veoma povoljan, zbog čega je ovaj grad u prošlosti imao svojevrsnu ulogu raskrsnice puteva i zbog čega su rimski nalazi iz Foče vrlo vjerovatni. Jedan od puteva prostirao se dolinom Čehotine prema Pljevljima (mun. S...) kojim je kasnije vodio i poznati Dubrovački put. Drugi je vodio dolinom Drine i Sutjeske, prema jugu i sjeveru. Jedno od najvećih rimskih naselja u gornjem Podrinju nalazilo se u Ustikolini, kod ušća rijeke Kolune u Drinu. Rimski građevinski ostaci evidentirani su s obje strane Kolune, sve do ušća potoka Kosove u Drinu (lok. Oklaci), pa do Čelije, diluvijalne terase u južnom dijelu grada, s površinom oko 150x100 m, na kojoj se nalazilo kultno i ukopno mjesto naselja, dok su u vrtovima, plitko pod zemljom, evidentirani temelji građevina. Odmah uz desnu obalu Drine u Cvilinu, naspram Ustikoline, na visini ušća Kosove (Kosovski potok) u Drinu, na lokalitetu Gromile, evidentirani su temelji jedne veće rustične vile (njeni zidovi, polihromni mozaici — višebojne kockice bijele, plave, crvene i crne boje, hipokauzis i drugo). Na površini nešto većoj od jednog hektara zabilježeni su obrisi od tri građevinska objekta, koji su u supstrukcijama relativno dobro sačuvani. U pitanju je jedna rustikalna vila iz II i III vijeka, dakle središte jednog zemljišnog veleposjeda (/w«i/i/J, *praedium*), kojem je, vjerovatno, pripadalo cijelo Cvilinsko polje, dugo do tri kilometra, a široko nekih 300 m, po svoj prilici s okolnim šumama i ispašama. Vila je sa naseljem u Ustikolini bila povezana mostom preko Drine.

Iako ostaci antike u Podrinju nisu tako bogati, a pogotovo nisu cjeloviti (dijelom je to posljedica neistraženosti), oni su ipak valjan dokaz rimske prisutnosti i djelatnosti u ovom rudama i šumama bogatom području, koje ni sa toga stanovišta nije istraženo. Naime, postoje bogate indicije koje pruža toponimija i arheologija o živoj rudarskoj djelatnosti, posebno o eksploataciji srebra i olova u dolini Kolune, oko Ustikoline, te oko Foče i u dolini Čehotine sve do Pljevlja. Rudarska aktivnost bila je znatna i u rimsko doba, a u XII i XIII stoljeću² su njeni nosioci saski rudari, što

---

² Proizvodnja bosanskih rudnika intenzivnije počinje za vrijeme vladavine Stjepana II Kotromanića (1322-1353) i svoj vrhunac dostiže u prvoj polovici XV stoljeća. Od 1430. godine snažan razvoj proizvodnje konstatovan je samo u rudnicima srebra (Srebrenica, Fojnica, Kreševo, Deževica). Prisutnost rudara Sasa u XII i XIII stoljeću na području Gornjeg podrinja, nije u dovoljnoj mjeri dokazana, Moguće je da I. Bojanovski djelatnost Sasa na navedenom prostoru, povezuje sa njihovom aktivnošću na prostoru istočne Srbije. Naime, poznato je da su kraljevi Raške Stefan Vladislav (1234.-1243) a kasnije i kralj Stefan Uroš I. (1243.-1276.) pozvali rudare Sase u cilju obnove rudarstva i topljenja metala u Srbiji. Sasi su tada došli iz rumunskog grada Erdelja i sa sobom donijeli znanje,

dokazuju brojni toponimi izvedeni iz korijena Sas. Samo ime Foče I. Bojanovski povezuje s rudarskom djelatnošću; od rudarskog termina Hod-ica, hođica „šurf na kome se duže vrijeme kopalo i otišlo dublje u zemlju“, pa od toga srednjovjekovni naziv Foče – Choca, Coza, Choza. Tako je bilo sve dok kopovi nisu iscrpljeni u srednjem vijeku.³

Oblast Drine/Gornje Podrinje, oko gornjeg toka istoimene rijeke spominje se već u Ljetopisu popa Dukljanina.⁴ Od tog vremena može se pratiti njen izuzetan značaj u privrednom i političkom pogledu, bilo da se nalazi u sastavu srpske ili bosanske srednjovjekovne države. Godine 1373. ova oblast pripala je Bosni, kada je Tvrtko I u sporazumu sa knezom Lazarom, savladao i podijelio posjed srpskog velikaša župana Nikole Altomanovića. Gornje Podrinje je kraj bogat šumama povoljnim za razvoj stočarstva i pčelarstva, a iz plodnih kotlina veoma rano se izvozilo žito u Dubrovnik. U isto vrijeme ova oblast je bila važna raskrsnica puteva i kao takva imala je veliki značaj i u međunarodnom saobraćaju. Naime, iz Dubrovnika, pa preko ovog područja vodio je put za srednjovjekovnu Srbiju i dalje na carigradski drum, poznat iz izvora pod imenom „Via Drine“ ili „Via Choce, Hotče“. Tako je oblast Drine povezivala Dubrovnik sa Srbijom i uopće sa ostalim krajevima Balkana. Iz Foče put je također vodio uzvodno preko Goražda za Srebrenicu, Srbiju i dalje na sjever u Ugrasku. Foča je bila poznato srednjovjekovno trgovište u vlasti obitelji Hranića-Kosača. U pisanim izvorima prvi put se spominje 1368. godine.⁵

2. Opis dobra

Na putnoj komunikaciji Ustikolina–Jabuka u naseljenom području Šahbašići, na lijevu stranu se odvaja makadamski put, koji vodi prema Hrđavcima i Malom Marevu. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Bor nalazi se pred ulazom u Hrđavce, s desne strane i ispod puta na udaljenosti do 100 m i to na 849m nv, geografske širine 43°34. 395' N i geografske dužine 18° 42. 005' E.⁶ Pored puta, mještani Ifet Rogo u saradnji sa komšijama, obezbijedio je i postavio znak kojim prolaznike upućuje na mjesto gdje se nalazi nekropola sa stećcima. U istočnom dijelu parcele, označene kao k.č. broj 800, k.o. Rodijelj nalazi se nekropola sa stećcima i obuhvata prostor 40x30 m, koji je korišten za ukopavanje, po obredima srednjovjekovne bosanske crkvene organizacije. Analiza nadgrobnika na terenu omogućila je prikupljanje osnovnih podataka o spomenicima. Oblik nadgrobnika i zastupljenost ukrasa najčešće ovise od vremena u kome je on nastao. Tako se na osnovu zastupljenih formi stećaka i ukrasa, nadgrobnici mogu datirati u kasni srednji vijek (XIV stoljeće).

Na lokalitetu je evidentirano je 28 stećaka, od kojih su svi u formi sanduka osim jednog sljemenjaka (br. 22.). Stećci su poredani u nizove od sjevera ka jugu, a

---

tehniku rada, pravne rudarske običaje i rudarske zakone koji su u to vrijeme važili u Saksoniji.

³ Bojanovski, Ivo. *Gornje Podrinje (Municipium S . . . ?)*; U Bosna i Hercegovina u antičko doba. Sarajevo: Djela Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH LXVI (6), 1988., str. 204 – 210.

⁴ Tibor Živković je u svom radu *Gesta regum Sclavorum* analizirao obje redakcije LJPD i njihov međusobni odnos, tj. takozvanu "hrvatsku redakciju" (HR), izvorno napisanu na latinskom jeziku, te "latinsku redakciju" (LR). Naratološka analiza obje redakcije ustvrdila je da je HR i LR sastavila ista osoba, što nameće zaključak da je HR prvobitna redakcija, a LR konačna verzija LJPD. Također, je mišljenja da je pisac Ljetopisa bio stranac, koji je, prije nego što se u Dalmaciji nastanio — dosta putovao i čitao i da je pripadao katoličkoj crkvi. Na osnovu analiziranih dokumenata i događaja smatra da je Pop Dukljanin *Gesta regum Sclavorum* pisao u drugoj polovici XIII stoljeća, a ne polovicom XII stoljeća kakvo je bilo zastupljeno mišljenje u nauci. Živković, Tibor. *Gesta regum Sclavorum*. Beograd: Istorijski institut Beograd – Manastir Ostrog, Tom II, 2009.

⁵ Kovačević-Kojić, Desanka. *Arhivsko-istorijska istraživanja Gornjeg Podrinja*. Sarajevo: Naše starine XIV-XV, 1981. str. 109,110.

⁶ Dana 05.12.2012. godine, preuzeto na lokalitetu putem GPS aparata.

orijentirani su u pravcu zapad - istok, osim 5 stećaka (br. 8, 9, 10, 11 i 19), koji su orijentirani u pravcu sjever - jug. Stećci su u dobrom stanju, rađeni su od dvije različite vrste kamena i dijelom su utonuli u zemlju. Ukrašen je jedan stećak (br. 2.) sa motivima dviju svastika i tri križa. Ukras je rađen u vidu reljefnog ispupčenja i udubljenja, Na udaljenosti do 50 m od nekropole sa stećcima u pravcu jugoistoka, nalazi se aktivno muslimansko groblje.

Peticijom je podnesen zahtjev za proglašenje lokaliteta pod nazivom **Kaursko groblje (stećci) i muslimansko groblje (Bor), Hrđavci, Foča**, međutim prilikom tehničkog snimanja spomenika utvrđeno je da lokalno stanovništvo za prostor, gdje se nalaze stećci koristi naziv **Bor**, zbog čega je naslov Odluke promijenjen u **Nekropola sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrđavcima, općina Foča**.

Uvidom u stanje nišana od strane vanjskog saradnika Komisije (Hazim Numanagić), utvrđeno je da u muslimanskom groblju nema nišana koji podliježu kriterijima za proglašavanje nacionalnim spomenikom.

Stanje stećaka

Stećak br. 1 – sanduk bez ukrasa, prekriven humusom, vidljiva čeona zapadna strana, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: širina 100 cm x visina 30 cm,

Stećak br. 2 – sanduk sa ukrasom, nagnut na sjevernu, bočnu stranu, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 220x106x45 cm,

Na čeonoj zapadnoj strani nalaze se motivi tri manja križa, između kojih se nalaze dvije svastike. Križevi su rađeni u vidu reljefnog ispupčenja, a svastike u vidu udubljenja.

Stećak br. 3 – sanduk bez ukrasa, utonuo, gornja površina oštećena u zapadnom dijelu, obrastao lozom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 170x73x17 cm,

Stećak br. 4 – sanduk bez ukrasa, nagnut na sjevernu bočnu stranu, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 215x92x30 cm,

Stećak br. 5 – sanduk bez ukrasa, utonuo, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 170x75x09 cm,

Stećak br. 6 – sanduk bez ukrasa, utonuo, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 175x80x07 cm,

Stećak br. 7 – sanduk bez ukrasa, utonuo, obrastao lišajevima, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 170x75x15 cm,

Stećak br. 8 – sanduk bez ukrasa, nagnut na bočnu, istočnu stranu, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimenzije stećka su: 202x92x25 cm,

Stećak br. 9 – sanduk bez ukrasa, nagnut na bočnu, istočnu stranu, obrastao lišajevima i mahovinom, između ovog stećka i stećka br. 8. nalazi se nisko rastinje, koje svojim rastom ugrožava stećke, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimenzije stećka su: 195x107x35 cm,

Stećak br. 10 – sanduk bez ukrasa, nagnut na bočnu, istočnu stranu, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimenzije stećka su: 194x80x13 cm,
- Stećak br. 11** – sanduk sa postoljem, bez ukrasa, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu sjever – jug,
- dimenzije stećka su: 167x42x33 cm,
- dimenzije postolja su: 198x62x20 cm,
- Karakteristično je da sa bočne, zapadne strane ne postoji postolje, odnosno nije ni urađeno kao za ostale tri strane.
- Stećak br. 12** – sanduk bez ukrasa, utonuo, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 165x70x05 cm,
- Stećak br. 13** – sanduk bez ukrasa, fino obrađen, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 190x95x28 cm,
- Stećak br. 14** – sanduk bez ukrasa, dijelom utonuo, oštećen po rubovima gornje površine, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 156x100x15 cm,
- Stećak br. 15** – sanduk bez ukrasa, nagnut na bočnu južnu stranu, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 215x90x19 cm,
- Stećak br. 16.** – sanduk bez ukrasa, obrastao lišajevima, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 200x106x18 cm,
- Stećak br. 17** – sanduk bez ukrasa, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 208x107x25 cm,
- Stećak br. 18** – sanduk bez ukrasa, nagnut na bočnu sjevernu stranu, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 170x97x28 cm,
- Stećak br. 19** – sanduk bez ukrasa, utonuo u cijelosti, prekriven humusom i travom, nalazi se na prilaznoj stazi ka nekropoli, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: vidljiva dužina 116 x vidljiva visina 7 cm,
- Stećak br. 20** – sanduk bez ukrasa, utonuo, obrastao lišajevima, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 150x120x11 cm
- Stećak br. 21** – sanduk bez ukrasa, sa čeone, istočne strane zasut zemljom, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 187x90x10 cm,
- Stećak br. 22** – sljemenjak, bez ukrasa, utonuo u visini krovnih ploha i nagnut na bočnu južnu stranu, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 187x85 x vidljiva visina 18 cm,
- Stećak br. 23** – sanduk bez ukrasa, sa čeone, istočne strane zasut zemljom, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 150x94x27 cm,
- Stećak br. 24** – sanduk bez ukrasa, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 230x110x22 cm,
- Stećak br. 25** – sanduk bez ukrasa, dijelom utonuo, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,
- dimenzije stećka su: 190x135x12 cm,
- Stećak br. 26** – sanduk bez ukrasa, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 168x70x15 cm,
Stećak br. 27 – sanduk sa postoljem, bez ukrasa, sa bočne, sjeverne strane zasut zemljom u visini postolja, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 157x57x38 cm,
- dimenzije postolja su: 185x88x20 cm,

Stećak br. 28 – sanduk bez ukrasa, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 205x90x10 cm,

3. Dosadašnja zakonska zaštita

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u spise o zaštiti dobra i utvrđeno je:

- u Prostornom planu BiH do 2000. godine na području općine Foče kao spomenik III kategorije uvrštena su 34 lokaliteta, nekropola sa stećcima (1459 stećaka) bez preciznije identifikacije.⁷
- u dopisu Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture broj; 07-40-4-4069-1/11 od 28.09.2011. godine, *Nekropola stećaka na lokalitetu Kaursko groblje i nišani na lokalitetu Bor u naseljenom mjestu Hrđavci, općina Foča*, nije evidentirana pod spomenutim nazivom i nije bila upisana u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi nisu preduzimani.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, 13.09.2011. godine, 15.08.2012. godine i 05.12.2012. godine ustanovljeno je sljedeće:

- područje nekropole sa oživljavanjem vegetacije, obrasta travom i niskim rastinjem,
- stećci su izloženi ubrzanom propadanju uslijed nedostatka redovnog održavanja,
- pojedini stećci su dijelom ili u potpunosti utonuli u zemlju, na njima se nalaze biljni organizmi (lišajevi i mahovina) u manjoj mjeri,
- prilikom tehničkog snimanja nekropole evidentiran je broj od 19 stećaka. Međutim, nakon što je podnosilac peticije izvršio čišćenje lokaliteta od niskog rastinja i trave utvrđen je konačan broj stećaka od 28 primjeraka,
- podnosilac peticije je izradio i putokaznu tablu sa natpisom Nekropola Hrđavci i postavio je pokraj puta ka spomenutom selu, usmjeravajući prolaznike ka samom lokalitetu sa stećcima.

6. Specifični rizici

- dezintegracija lokaliteta zbog dugogodišnjeg neodržavanja,

⁷ Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakultet u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo 1980. str. 51.

- nepovoljni utjecaji atmosferalija,
- samonikla vegetacija.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom („Službeni glasnik BiH”, br. 33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijumima:

A) Vremensko određenje

B) Historijska vrijednost

C) Umjetnička i estetska vrijednost

- i. Kvalitet obrade,
- ii. Kvalitet materijala,
- v. Vrijednost detalja

D) Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

- i. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim historijskim periodima,

E) Simbolička vrijednost

- ii. Sakralna vrijednost,
- iii. Tradicionalna vrijednost,
- v. Značaj za identitet skupine ljudi.

G) Izvornost

- i. Oblik i dizajn
- ii. Materijal i sadržaj
- iii. Namjena i upotreba,
- iv. Tradicija i tehnike,
- v. Položaj i smještaj u prostoru,

Sastavni dio ove odluke su:

- Imovinsko-vlasnička dokumentacija
  - Općina Foča – Odjeljenje za društvene djelatnosti – dana 20.11.2012. godine poslalo je na adresu Komisije Kopiju katastarskog plana broj 5, Razmjer 1:2 500, za k.č. broj 800 (novi premjer) upisan u PL 71 k.o. Rodijelj, Foča, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.
- Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra
  - Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-4069-1/11, od 28.09.2011. godine, kojim su Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljeni podaci o evidenciji i statusu prethodne zaštite *Nekropole sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrdavcima*.
  - Dopis Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa broj; 07/1.20/624-650-1/2011 od 28.09.2011. godine, kojim je Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljen podatak da Republički zavod u svojoj dokumentaciji ne raspolaže podacima o evidenciji i statusu prethodne zaštite *Nekropole sa stećcima na lokalitetu Bor u Hrdavcima, općina Foča*.
- Fotodokumentacija:
  - fotografije postojećeg stanja dobra snimljene su 13.09.2011. godine, 15.08.2012. godine i 05.12.2012. godine; fotografirao: historičar Zijad Halilović (fotografirano digitalnim fotoaparatom Canon EOS 450D);
- Tehnička dokumentacija:

- Tehnički snimci postojećeg stanja dobra (skica nekropole, snimak spomenika); dana 15.08.2012. i 05.12.2012. godine. Mjerili i snimali: Zijad Halilović, historičar i Milka Grujić dipl.ing.arh.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1980. Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo 1980.
1981. Kovačević-Kojić, Desanka. *Arhivsko-istorijska istraživanja Gornjeg Podrinja*. Sarajevo: Naše starine XIV-XV, 1981.
1988. Bojanovski, Ivo. *Gornje Podrinje (Municipium S. . .?)*; U Bosna i Hercegovina u antičko doba. Sarajevo: Djela Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH.LXVI (6), 1988.
2009. Živković, Tibor. *Gesta regum Sclavorum*. Beograd: Istorijski institut Beograd – Manastir Ostrog, Tom II, 2009.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

Zijad Halilović, profesor historije, saradnik za arheologiju u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika